

О. О. Лаврентьєва,

доктор педагогічних наук, доцент

(Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний
університет»)

СУЧАСНІ НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИКИ І ТЕХНОЛОГІЙ

Зміст існуючої сьогодні системи професійної підготовки майбутнього вчителя зорієнтований на формування в нього системи професійних знань, відповідних запитам практики й викликам глобалізації, інформатизації й полікультурності сучасного суспільства, а відтак на формування світоглядної культури фахівця, професіоналізму в галузі професійно-педагогічної діяльності, його духовно-морального обличчя. Така підготовка покликана вирішувати два комплекси взаємозалежних завдань: по-перше, сприяти соціальному розвитку особистості майбутнього педагога, його загальноосвітній, культурологічній і світоглядній підготовці; по-друге, забезпечувати професійне становлення в обраній галузі педагогічної діяльності (О. Абдулліна, С. Архангельський, В. Бондар, Є. Бондарєвська, С. Гончаренко, Н. Гузій, І. Зязюн, В. Кремень, В. Кузь, Н. Кузьміна, З. Курлянд, В. Луговий, О. Мороз, Н. Ничкало, В. Орлов, В. Радул, О. Савченко, С. Сисоєва, В. Сластьонін, Л. Хомич, В. Шахов та інші).

Проте, вважаємо, що в сучасних умовах сформований образ професійно-педагогічної культури вже не забезпечує професійного й кар'єрного успіху вчителя, його конкурентоспроможність, високий рівень професіоналізму та педагогічної майстерності. Ці проблеми стали закономірним відображенням суперечностей між існуючим ідеалом учителя й недостатньо дієвими механізмами та якістю його професійної підготовки, реальним станом культурного розвитку й сформованою системою цінностей молоді (В. Андрєєв, Г. Балл, В. Беспалько, В. Бенін, В. Гриньова, О. Дубасенюк, В. Загвязинський, Т. Іванова, О. Кобенюк, І. Колесникова, А. Кузьмінський та інші).

Як установлено, для сучасного вчителя сформована професійна

компетентність не гарантує досягнення необхідного рівня вирішення професійних і особистісних проблем. Власне професійна культура, а не професійна компетентність, слугує сьогодні основним орієнтиром в оцінці якості вищої освіти (Г. Балл [1]). Саме цей факт зумовлює важливість і значущість нового напрямку – *культурологічної підготовки* майбутнього вчителя, що має на увазі причетність студентів до національного й світового культурного процесу й передбачає формування професійно-значущих якостей майбутнього фахівця, його здібностей, розвиток особистісно зорієнтованого ставлення до педагогічної діяльності, а загалом – професійно-педагогічної культури в усій її цілісності (Т. Іванова, Н. Крилова, С. Операйло, В. Руденко, С. Смирнов О. Шевнюк та інші).

Метою статті є огляд стану й перспектив культурологічної підготовки майбутніх учителів фізики й технологій, з урахуванням своєрідності їх спеціалізації.

Відзначаємо, що в традиціях сьогодення «освіта» і «культура» розглядаються як споріднені поняття, а освіта визнається як один із провідних чинників формування індивідуальної культури різних видів діяльності людини, що опановує культурою на основі цілеспрямованої та цілісної системи навчання й виховання (Г. Балл, В. Біблер, В. Луговий, О. Новиков, М. Розов, В. Руденко та інші). А. Моль у свій час відзначив феномен культури нової епохи, де на місце галузевої, вузькопрофесійної культури приходять культура «мозаїчна», що складається з безлічі дотичних, але не утворюючих конструкцій фрагментів, де немає чітких меж між поняттями й змістами, що в них утримуються. Виникнення порядку з цього хаосу обумовлено типом мислення й свідомості сучасної людини, що ставить у центр пізнання не конкретні факти, відомості, поняття, згруповані за галузями знань, а культурні явища й доміанти, які подібно магніту притягують і з'єднують окремі фрагменти культури в єдину цілісність [7].

Таке розуміння сучасної культури визначає необхідність пошуку стрижня професійно-педагогічної культури майбутніх учителів фізики й технологій, а

також узгодження змісту його професійної підготовки із сучасними культурними парадигмами. Уважаємо, що система освіти, яка претендує на змістову завершеність, повинна адекватно відображати відповідну культурну систему суспільства, і при цьому поряд із знаннєвим і технологічним потенціалом, ураховувати власне й її ціннісний аспект.

Зауважимо, що й дотепер культурна домінанта нехарактерна для традиційної педагогіки. Довгий час у системі освіти панувала думка про те, що виток підвищення продуктивності праці зумовлюються лише фізичними можливостями працівника. Сучасна соціокультурна ситуація, стверджує І. Зязюн, визначає основоположним чинником особисту культуру фахівця; а досить коштовними рисами його особистості – широкий світогляд, багату структуру потреб, розвинену уяву, постійне прагнення до самовдосконалення не лише фахового, але й загальнокультурного. Як основні цінності сучасної професійної освіти та підготовки визначені: людина культури як ціль освіти і предмет виховання; культура як середовище, що плекає та живить особистість; творчість як спосіб розвитку людини в культурі та ін. [2].

Отже, *культурологічна педагогічна парадигма* є вихідною теорією, сукупністю теоретичних положень, ідей та переконань щодо розуміння освіти як явища культури, а її мети – як введення особистості до світу культури й забезпечення діалогу двох систем: «людини в культурі» й «культури в людині». Глобальною метою сучасної освіти в світлі культурологічної парадигми має стати формування людини культурної, ядро якої складають сучасні гуманістичні цінності (В. Руденко [6]). Ця парадигма реалізується в межах професійної особистісно зорієнтованої освіти й концентрується в культурологічному підході, який передбачає поворот усіх компонентів освіти до культури й людини як її творця й суб'єкта, здатного до культурного саморозвитку; означає необхідність створення передумов для формування фахівця, здатного виконувати соціокультурні функції професії, сприймати дитину як основну цінність педагогічного процесу, конструювати суб'єкт-суб'єктні комунікативні стратегії, здійснювати постійне професійне й

особистісне самовдосконалення (О. Шевнюк [9]).

Т. Іванова стверджує, що культурологічний підхід у професійній підготовці орієнтується на формування фахівця якісно нового типу, педагога-культуролога, педагога-дослідника, який може, використовуючи культурно-історичний, особистісний потенціал і отримані знання, на високому професійному рівні здійснювати педагогічну творчість, забезпечувати повноцінний розвиток і саморозвиток особистості учня з урахуванням його індивідуальних здібностей і потенційних можливостей [3].

Виходячи з цього, разом із О. Шевнюк, визначаємо *мету* професійно-педагогічної підготовки як формування педагогічної культури майбутнього вчителя шляхом реалізації механізму, що сприяє засвоєнню ним цілісного загальнокультурного досвіду людства відповідно до майбутньої професійної діяльності та індивідуальних особливостей. Це передбачає не просто навчання майбутнього вчителя новим способам фахової діяльності, а перетворення його цілісної особистісної структури шляхом освоєння досвіду педагогічної культури, предметного в загальнокультурних знаннях і цінностях, та її розпредметнення при розкритті особистісного сенсу в досліджуваних педагогічних явищах, при оволодінні способами теоретичної та практичної творчої діяльності в педагогічному середовищі, системою педагогічних цінностей [9].

Завдання культурологічної підготовки майбутнього вчителя Т. Іванова вбачає у розвитку культуротворчих форм і методів навчання й виховання, що дозволяють забезпечувати навчання спеціалістів-інтелігентів; удосконаленні методології й методики пізнавальної діяльності в галузях філософії освіти, психології, культурології, аксіології, акмеології, соціології, антропології тощо; удосконаленні форм і методів підготовки педагогів, зокрема тих, що спрямовані на оволодіння різними педагогічними технологіями [3, с. 67-68].

Культурологічний підхід у професійній підготовці не означає радикальної перебудови існуючих освітніх моделей, а полягає в їх модернізації – наданні їм цільової (професійної й особистісної), змістової та процесуальної,

організаційної й технологічної цілісності та визначаючи вектор спрямованості на розкриття гуманітарної сутності освіти. Це потребує змін у структурі навчального матеріалу, внесення в нього ціннісно-сміслових елементів, нових культурних уявлень, філософського й методологічного осмислення педагогічної науки й практики [7].

Змістом *культурологічної підготовки майбутнього вчителя* можна вважати інтеріоризовану загальну культуру, що виконує функцію специфічного проектування загальної культури в сферу педагогічної діяльності. Відповідно одиницею аналізу культурологічної підготовки, вказує Т. Іванова, виступає культуротворча за своєю природою культуробудівнича педагогічна діяльність [3, с. 134].

Загальнокультурний рівень особистості вчителя, незалежно від профілю та спеціалізації, здобувається шляхом опанування: мистецькою культурою, що формується в процесі ознайомлення з різними видами мистецтв у суспільному житті; соціально-психологічною культурою як формою і процесом організації суб'єктом своєї життєдіяльності на побутовому рівні; інтелектуальною культурою, яка формується в процесі навчально-пізнавальної діяльності й забезпечує розвиток мислення й мовлення, навичок спілкування; методологічною культурою, яка розвивається під час включення студента в організацію наукових досліджень та ін.; і нарешті – професійною культурою, як умінням творчо організувати цілісний навчально-виховний процес (Л. Хомич [8]). Відповідно до профілю підготовки, для майбутнього вчителя фізики і технологій актуальною є природничо-наукова культура як сукупність якостей, що формує в суб'єкта дискурсивний стиль мислення й сприяє одержанню об'єктивної інформації про природу в широкому значенні цього слова [7].

Для майбутніх учителів фізики і технологій досить складним є аспект проблеми «двох культур» – культури гуманітарної, що характерна для педагога як представника гуманної, людинотворчої професії, та природничо-наукової культури, що притаманна йому як трансляторові основ природничих наук. Цю проблему, як показову для постіндустріального суспільства, Ч. Сноу пов'язує з

полярним ставленням представників двох культур до промислової й наукової революцій, суспільству й навіть до самої людської особистості, джерел її розвитку [7].

Якщо природничо-наукова культура звернена до усвідомлення, пояснення й дослідження явищ природного світу, то гуманітарна – до світу людини в його соціальних зв'язках і духовних проявах. Конфлікт двох культур пов'язаний з пануючою до останнього часу принциповою незвідністю цих двох «світів», провідних цілей, методів і засобів їх дослідження. Характеристиками природничо-наукового ідеалу науковості є: емпіричний базис; гіпотетико-дедуктивний характер знань; логічне обґрунтування; цінність наукової гіпотези у прогнозуванні майбутніх змін досліджуваного об'єкта; орієнтація на опис значного класу явищ. Гуманітарний ідеал носить антропоцентричний характер і є ідеологічно заангажованим [7]. Проте, специфіка вчительської праці ґрунтується на останньому і це не має позначатися на рівні викладання в школі основ природничих наук і технологій. Якісно підготовлений вчитель повинен володіти всім можливим інструментарієм інтерпретації, проектування й творчого конструювання педагогічної реальності, що відбувається на підґрунті проведеного ним виваженого наукового дослідження. Він має бути підготовленим до виконання функцій методиста, дослідника, викладача, вихователя. У нього повинна бути сформована здатність до розгляду процесу виховання особистості школяра відповідно до специфіки предметної діяльності та спілкування. Відтак, щоб сформувати в майбутніх учителів визначений рівень методологічної культури, необхідні не стільки поінформування й передача готових методик, скільки озброєння методологією вирішення педагогічних проблем, залучення студентів до діалогу культур. І саме на це повинна націлюватися культурологічна підготовка майбутнього фахівця.

Процес культурологічної підготовки є системним утворенням, що характеризується як єдність педагогічних цінностей, технологій, культурно-значущих якостей особистості майбутнього вчителя, спрямованих на творчу самореалізацію в різновидах педагогічної діяльності. А базовими

компонентами культурологічної підготовки є аксіологічний, когнітивний, процесуальний та управлінсько-результативний, що обіймають певний обсяг культурологічних, професійних, соціально-педагогічних і психологічних знань, умінь, навичок, наряду пов'язаних із задоволенням професійних потреб педагога для виконання своєї культурустворювальної педагогічної діяльності [3, с. 131-134].

Одним із найбільш перспективних напрямів культурологічної підготовки є збільшення «культуромісткості» педагогічної освіти, цей принцип С. Операйло пов'язує з її насиченням різноманітними елементами культури в такий спосіб, щоб культура як певна цілісність, єдність цінностей, знань, почуттів і творчої дії проникла в сам зміст професійної підготовки майбутнього вчителя. Мається на увазі ідея Г. Балла щодо цілеспрямованого включення учасників освітнього процесу у «великі діалоги», які розгортаються в людській культурі (зокрема й в науці як формі культури), будучи провідним механізмом її розвитку [1]. Отже, зміст професійної підготовки має транслювати світ, пропущений через «фільтр культури» й бути нескінченним дискурсом у її просторі [5]. Професійна підготовка повинна будуватися як процес уведення особистості студента в контекст культури, знаходження їм здатності жити на її рівні, відтворювати її досягнень і створювати нові духовні й матеріальні цінності.

Навчання у вищій школі повинне бути спрямоване на усвідомлення майбутнім педагогом своєї ролі в трансляції культури майбутньому поколінню, що робить його відповідальним за своє особистісне обличчя не тільки як людини освіченої, але і як людини культурної. Вирішення цього завдання багато в чому досягається орієнтацією професійної підготовки на всілякий розвиток індивідуальності й самостійності студентів, їхнє активне залучення в педагогічний процес як суб'єктів культурно-освітнього простору вищої педагогічної школи. Результатом культурологічної підготовки є суб'єкт соціокультурного розвитку, який характеризується: високим рівнем загального культурного розвитку, культурної ідентифікації, інтелігентності, духовності;

гармонійним сполученням загальнолюдських, національних і індивідуальних якостей; гуманістичним ціннісним ставленням до людини, освіти як до контексту культури; готовністю працювати в системі нової освітньої парадигми – парадигми індивідуально-орієнтованої освіти культурологічного типу [3].

Сьогодні можна вважати концептуально завершеним образ професійної підготовки майбутнього вчителя, що визначає особливого роду навчально-виховне середовище вищої педагогічної школи. Водночас, відповідно до динаміки соціокультурного контексту, у рамках посткласичного наукового ідеалу, що враховує об'єкт, засоби пізнання й ціннісно-цільові настанови суб'єкта пізнання, зміст професійної підготовки вчителів фізики і технологій, його методологічний і культурологічний концепти, повинні невпинно модифікуватися. Проте, навчальні плани і програми підготовки вчителів відображають суттєві розбіжності між декларованим і наявним станом культурологічної підготовки студентів.

Як відомо, сучасні тенденції розвитку природознавства, яке не розглядається відокремлено від його соціокультурної основи, передбачають необхідність урахування культуротворчої складової змісту природничої освіти. Так, на цикл гуманітарної і соціально-економічної підготовки за всіма спеціальностями відводиться 29 кредитів (12 %), що сприяє належному осмисленню студентами культурологічних і соціокультурних засад шляхом засвоєння філософії; історії України та історії української культури; логіки, соціології, культурології. Зауважимо, що загальний обсяг циклу значно перевищує обсяг психолого-педагогічної підготовки (7,5 %) і це, на наш погляд, є достатньо дискусійним. Розгляд специфіки підготовки вчителя природничих дисциплін за ОКР «магістр» і «спеціаліст» показує, що попри відмінності в цілях підготовки, для них наявний неповний обсяг культурологічної та компетентнісної складових. Недостатньо представлений і фундаментальний аспект психолого-педагогічної підготовки, оскільки навіть у магістратурі він обмежений двома курсами дисциплін, загальним обсягом 3,5 кредити, а на спеціалітеті – не містить жодної; філософія освіти взагалі не читається й не

включена навіть фрагментарно. Звертає на себе увагу значна частка підготовки прикладного спрямування, що здійснюється за рахунок теоретико-методологічної складової.

Тож, між проектами, ідеальними моделями та фактичною підготовкою вчителів в Україні, зауважує В. Ковальчук, існує помітна розбіжність. На практиці в педагогічній освіті домінує функціональний підхід, що виявляється в слабких взаємозв'язках між навчальними дисциплінами; у підготовці до окремих типів навчальної та педагогічної діяльності. Найважче й найповільніше в досвіді творчого становлення майбутнього педагога відбуваються зміни стосовно змісту його ціннісної орієнтації щодо особистості учня та стосовно співвідношення його уваги до розвитку внутрішнього світу та зовнішньої поведінки школяра [4].

До відносно сильних сторін існуючої системи професійної підготовки варто віднести достатній рівень умотивованості й технологічної готовності студентів до майбутньої професійної діяльності в дидактичному, методичному й виховному її аспектах, при досить невисоких, на жаль, показниках розвитку когнітивності, рефлексивності й творчої спрямованості майбутніх учителів. Наявна також висхідна динаміка загальнокультурного розвитку студентів, що досягає на заключних етапах прийнятних значень. Проте, для переважної більшості майбутніх учителів процес становлення професійно-педагогічної культури не стає провідним чинником їх професійної підготовки.

Такого роду труднощі, на наш погляд, багато в чому обумовлені стереотипами мислення викладачів вищої педагогічної школи. Переважно в них превалює ілюзія, що культура фахівця може скластися в рамках удосконалення існуючих форм навчально-виховного процесу, традиційного набору фахових, педагогічних і соціально-гуманітарних дисциплін. Пошук резервів у даній галузі здійснюється переважно в інтелектуально-діяльній сфері. Однак, треба мати на увазі, що, оскільки вища школа формує вже сформовану людину, особистість, яка самовизначилася, тож у професійній підготовці повинні переважати стимулюючі початки, необхідна інша концепція організації

педагогічної взаємодії. Схоластичний відрив виховання від життя, тенденції до регламентації й формалізації навчально-виховного процесу в багатьох ВНЗ приводять до втрати культурного тла, до «асиметрії» спілкування викладача й студента, до зниження культурного рівня їхніх контактів [3; 4; 6; 9].

Власне сама система професійної підготовки, демонструючи внутрішню цінність, спрямованість; не містить на сьогодні чіткої концепції формування й розвитку метасистеми професійно-педагогічної культури майбутніх учителів природничих дисциплін і технологій. Отже, вирізняється суперечність між необхідністю приведення сучасної системи професійної підготовки відповідно до ознак постіндустріальної культури й пануванням раціональної парадигми, що вичерпала свою культурну адекватність у соціокультурних системах.

Таким чином, нове бачення професійної підготовки включає не тільки фундаментальні наукові знання для майбутньої викладацької діяльності, але передусім сформовану професійно-педагогічну культуру майбутнього вчителя. Зміст і структура такої професійної підготовки повинні бути визначені суспільними викликами, досягненнями сучасного природознавства, змістом професійної діяльності й основними принципами організації пізнання. Усі цикли професійної підготовки повинні мати спільні цілі – формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя, поєднувати свої зусилля у їх реалізації в цілісному навчально-виховному процесі вищої педагогічної школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. О. Категорія «культура особистості» в аналізі гуманізації загальної та професійної освіти / Георгій Балл // Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи : зб. наук. праць. – К., 2003. – С. 51–61.
2. Зязюн І. Немає педагогіки без педагога / Іван Зязюн // Рідна школа. – 2012. – № 4-5 (квітень-травень). – С. 19–23.
3. Иванова Т. В. Культурологическая подготовка будущего учителя: монография / Татьяна Викторовна Иванова. – К. : ЦВП, 2005. – 282 с.

4. Ковальчук В. Ю. Модернізація професійної та світоглядно-методологічної підготовки сучасного вчителя : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Ковальчук Володимир Юльянович. – К., 2006. – 402 с.

5. Операйло С. Принципи добору змісту культурологічної педагогічної освіти / С. Операйло // Шлях освіти. – 2006. – № 2. – С. 13–16.

6. Руденко В. Освіта в контексті культури / В. Руденко // Нова педагогічна думка. – 2010. – № 4. – С. 3–5.

7. Философия науки : [учеб. пособие / ред. А. И. Липкина]. – М. : Эксмо, 2007. – 608 с.

8. Хомич Л. О. Філософсько-методологічні засади вдосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя / Л. О. Хомич // Гуманітарний вісник : Науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький : ДПУ ім. Г.Сковороди, 2006. – С. 501–505.

9. Шевнюк О. Л. Культурологічна освіта майбутнього вчителя: теорія і практика : монографія / Олена Леонідівна Шевнюк. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003.– 232 с.

Лаврентьева Елена Александрівна. Сучасні науково-теоретичні засади культурологічної підготовки майбутніх учителів фізики і технологій.

Аналізуються стан і перспективи культурологічної підготовки майбутніх учителів фізики й технологій, з урахуванням своєрідності їх спеціалізації. Подається осмислення новітніх тенденцій до проектування змісту такої підготовки та її результатів з огляду на необхідність формування професійно-педагогічної культури майбутнього фахівця.

Ключові слова: професійно-педагогічна культура, професійна підготовка майбутнього вчителя.

Лаврентьева Елена Александровна. Современные научно-теоретические основы культурологической подготовки будущих учителей физики и технологий.

Анализируются состояние и перспективы культурологической подготовки будущих учителей физики и технологий, с учетом своеобразности их специализации. Подается осмысление новейших тенденций в проектировании содержания такой подготовки и ее результатов, с учетом необходимости формирования профессионально-педагогической культуры будущего специалиста.

Ключевые слова: профессионально-педагогическая культура, профессиональная подготовка будущего учителя.

Lavrentieva Olena Oleksandrivna. The modern scientific-and-theoretical foundations of culturological training process of future physics and technologies teachers'.

The state and prospects of culturological training process of future physics and technologies teachers', taking into account originality of their specialization are analyzed. The judgment of the newest tendencies in design of the content of such preparation and its results, taking into account need of formation of professional-pedagogic culture of future specialized are moves.

Key words: professional-pedagogic culture, professional training process of future teacher.

Lavrentieva Olena Oleksandrivna. The modern scientific-and-theoretical foundations of culturological training process of future physics and technologies teachers'.

The state and prospects of culturological training process of future physics and technologies teachers', taking into account originality of their specialization are analyzed. The judgment of the newest tendencies in design of the content of such preparation and its results, taking into account need of formation of professional-pedagogic culture of future specialized are moves.

There is placed the emphasis that culturological training process means need of creation of prerequisites for formation of the expert capable to carry out sociocultural functions of a profession, to carry out continuous professional and personal self-

improvement. There are defined by tasks of such preparation: formation of specialists intellectuals; improvement of methodology and a technique of their cognitive activity in areas of philosophy of education, psychology and pedagogics; mastering by them wide range of pedagogical technologies. For future teachers of physics and technologies the orientation on mastering with them in all their integrity natural-science and humanitarian cultures is allocated.

However, curricula and programs of teachers' training demonstration essential divergences between the declared and available condition of culturological training process of students. In practice in pedagogical education functional approach dominates. At the sufficient level of motivation and technological readiness of students for future professional activity in didactic, methodical and educational its aspects, low indicators of development of reflexivity and a creative orientation of future teachers are observed. The author allocates a contradiction between need of reduction of system of professional training in compliance with attributes of post-industrial culture and domination of a rational paradigm which settled the cultural adequacy in modern sociocultural systems.

The conclusion about need of revision of the contents and structure of professional training of future teacher taking into account achievements pedagogical and natural sciences, modern student teaching, processes of globalization and European integration is drawn.

Key words: professional-pedagogic culture, professional training process of future teacher.